

Arap Belâgatında Klasik ve Modern Yaklaşımların Kesişim Noktasında Ahmed Mustafa el-Merâgî ve 'Ulûmu'l-Belâga' Adlı Eserinin Önemi

Yusuf Sami SAMANCI*

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
Assist.Prof, Selcuk University, Faculty of Islamic Sciences, Arabic and Rethoric Department, Konya, Türkiye
yusufsamisamanci@gmail.com

*(Corresponding Author/Sorumlu Yazar)

Remzi AYDAR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
Master's Student, Selcuk University, Social Sciences Institute, Basic Islamic Sciences Department, Konya, Türkiye
remzi.aydar2@gmail.com

Makale Bilgileri	Öz
Makale Geçmişi Geliş: 07.11.2022 Kabul: 01.02.2023 Yayın: 30.06.2023	XIII. (XVIII.) yy. sonlarından günümüze kadar devam eden süreç belâgat ilmi açısından son dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde pek çok ilim dalında yenilik hareketleri başlamıştır. Tabii olarak Arap edebiyatı da yenilik arayışlarından payına düşeni almıştır. Özellikle belâgatçılar ve belâgat eserleri üzerinde yenilik hareketlerinin etkileri yadsınamayacak kadar büyüktür. Bahsi geçen dönem, Arap belâgatı yönünden incelendiği zaman iki farklı akım öne çıkmaktadır. Birinci akım Batı ülkelerinden aldıkları eğitimin etkisiyle hareket eden ebiyatçıların öncülük ettiği yenilik akımıdır. İkinci akım ise belâgatın bu devirde de yeteri kadar sanatsal özgünlüğünü koruduğunu öne sürerek yeniliğe gerek olmadığını savunan klasik usûlcülerdir. Makalemizde son dönem ebiyatçılarından Ahmed Mustafa el-Merâgî'nin (ö. 1883-1952) 'Ulûmu'l-belâga' adlı eserinin üslup ve muhteva özellikleri incelenecektir. 'Ulûmu'l-belâga' yazıldığı dönemdeki gelişmelerin Edebiyat ilmine etkilerini ve klasik usulcüler tarafından Belâgata eklenen yenilik izlerini taşıyan nadide bir eserdir. Çalışmada dönemin getirdiği şartların Belâgat üzerindeki etkileri farklı dönemlerde kaleme alınan Belâgat eserleriyle kıyaslanarak saptanmaya çalışılacaktır.

The Importance of Ahmed Mustafa el-Merâgî and The Work Titled 'Ulûmu'l-Belâga' At The Interception of Classic and Modern Approaches in Arab Rhetoric

Article Info	Abstract
Article History Received: 07.11.2022 Accepted: 01.02.2023 Published: 30.06.2023	The process that continues from the end of the thirteenth/eighteenth century to the present is accepted as the last period in terms of rhetoric. In this period, innovation movements started in many branches of science. Arabic literature has also taken its share from the search for innovation. The effects of this period, which was quite active, on rhetoricians and their rhetoric works are undeniably great. In this period, there are two different currents of Arabic rhetoric. The first trend is the innovation movement led by the literati who acted under the influence of the education they received from Western countries. The second movement is the classical osoliyoons who argue that rhetoric has adequately preserved its artistic originality in this period and argues that there is no need for innovation. In this study, the style and content features of Ahmad Mostafa al-Maraaghi's (d. 1883-1952) Oloomol-Balâgha will be examined. Oloomol-Balâgha is a rare work that carries the effects of the developments in the period when it was written and the traces of innovations added to rhetoric by classical scholars. In the study, the effects of the conditions brought by the period on rhetoric will be tried to be determined by comparing them with the rhetoric works written in different periods.

Atıf/Citation: Samancı, Yusuf Sami-Aydar, Remzi. "Arap Belâgatında Klasik ve Modern Yaklaşımların Kesişim Noktasında Ahmed Mustafa el-Merâgî ve 'Ulûmu'l-Belâga' Adlı Eserinin Önemi". *akif* 53/1 (2023), 41-61. <https://dx.doi.org/10.51121/akif.2023.31>

"This article is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License** (CC BY-NC 4.0)" / Bu makale, **Atıf-GayriTicari (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı** altında lisanslanmıştır."

Giriş

Arap dil ilimleri arasında özel bir yere sahip olan Belâgat ilmi, İslam öncesi dönemde her ne kadar kurallaşmış olmasa da insanlar arasında sözlü olarak revaçta idi. Zira Câhiliye dönemi olarak bilinen ilk dönemde Arap dünyasında okuryazarlık oranı son derece kısıtlıydı. Bundan dolayı mezkur dönemde Araplar, önemli tarihi olaylar, özdeyişler, hutbeler, hikâye ve masallar gibi gerek manzum gerekse de nesir şeklindeki edebî ürünleri sözlü olarak nakletmekteydiler. Sözlü geleneğin muhafazası ve bahsi geçen dönemde var olan edebî birikimin aktarımında, ifadelerin akılda kalıcı, dil hatalarından arındırılmış, sanatlı ve edebî zevke hitap eden yapıda söylenmesi ise önem arz etmekteydi. O dönemde insanlar bu durumu belâgatlı şiir ve nesirlerle sağlamışlardır.

Câhiliye döneminde sanatlı sözlere çok fazla önem verilmiştir. Kimi zaman bir söz yıllarca sürebilecek savaşlara sebep olurken yine bir şairin dizeleri yıllarca süren savaşların sona ermesine sebep olabiliyordu. Arap toplumunda kelimeleri bu denli etkili kılan unsurun, sözün belâgattan aldığı pay olduğu söylenebilir. Aynı şekilde İslam'ın ilk dönemlerinde Kur'ân'ın ilk muhatapları olan Araplarda söz sanatlarına özellikle ehemmiyet verildiği için Allah, vahyi insanları aciz bırakacak bir üslupla göndermiştir. Hidâyet rehberi olan Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz ve îcâz ile gönderilmesi belâgat ilmine rağbeti artırmıştır. Bunun sonucu olarak da Belâgat ilmine dair eserler tedvin edilmeye başlanmıştır.

İlk dönemlerde belâgat konuları gramer ve edebî tenkide dair telif edilen eserlerin muhtevasında mündemiç olarak ele alınmıştır. IV./III. asırdan itibaren başlayan ve VIII./ XII. asra kadar geçen süreç, belâgatın müstakil bir ilim hüviyeti kazanma dönemi olarak bilinir.¹ Belâgat alanında ilk eser el-Muberrred'in (ö. 286/900) telif ettiği *el-Belâga* isimli risale veya İbnu'l-Mu'tez'in *Kitâbu'l-bedî'* adlı eseri olduğu söylenmektedir.² XIII./XIX. yüzyıldan günümüze kadar devam eden süreç ise Belâgat ilminin son dönemi olarak değerlendirilir.³

XIX. yüzyıl başlarında yaşanan siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmeler birçok ilim dalında yenilik arayışlarına sebebiyet vermiştir. Belâgat ilmi de bu yenilik arayışlarından payına düşeni almıştır. Söz konusu dönemde belâgat ilmine yönelik iki farklı bakış açısı dikkati çekmektedir. İlk olarak belâgata diğer ilimler karşısında yeni bir veçhe kazandırmak isteyen, Batı dünyasındaki estetik çalışmalarının belâgata entegre edilmesini ve belâgatın edebî tenkitle birleşmesini amaçlayan kimi dilciler çoğunlukla Batı edebîyatının etkisi altında kalarak bu düşüncelerini dile getirmişlerdir. Yenilikçiler olarak tanımlayabileceğimiz bu edebîyatçılar Belâgat ilminin yenilenmesi gerektiğine dair birçok sebep ileri sürmüşlerdir. Söz konusu sebepleri genel hatlarıyla şöyle sıralamak mümkündür:

- Arap edebiyatında belâgatın donuklaşması
- Belâgat ilminin cüzi meselelerle daha fazla iştigal etmesi
- Belâgatın müstakil bir ilim haline gelmesi ve bu nedenle edebî metinleri tahlil etme vasfını yitirmiş olması
- Belâgatın ayrıntılara boğulmuş olması

---

¹ Hulusi Kılıç, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992) 5/380-382; İsa Güceyüz, *Temel belâgat terimlerinin teşekkülü: Fesahat, belâgat, meânî, beyân ve bedî'* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 75.

² Kenan Demiryak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016), 145; Güceyüz, *Temel belâgat terimlerinin teşekkülü*, 74.

³ Güceyüz, *Temel belâgat terimlerinin teşekkülü*, 74; Kılıç, "Belâgat", 5/382.

- Belâgatın diğer edebî ilimlerden tam olarak ayrılması
- Belâgat konularında şâhid getirme sorunu⁴

Zikredilen gerekçeler incelendiğinde bir kısmı arasındaki çelişkiler göze çarpmaktadır. Zira belâgatın müstakil bir ilim haline gelmesi ve bu durumun edebî metinleri tahlil etme vasfını ortadan kaldırdığı iddiası ile belâgatın diğer edebî ilimlerden tam olarak ayrılmadığı düşüncesi arasında tenakuz olduğu aşikârdır. Ancak bu çelişkilerin yanı sıra söz konusu gerekçelerde ilim dünyası tarafından kabul edilen görüşler de mevcuttur. Örneğin yenilik akımı savunucularının, klasik belâgatın bazı konularının fazla ayrıntılı işlenmesi sebebiyle belâgatın öğreniminin zorlaştığı varsayımlarında haklılık payları vardır. Ayrıca yenilik yapılması hususunda savundukları diğer bir konu olan Kur'ân'ın ve edebî metinlerin sanatsal tahlili konusunda işlevsellik açısından yeteri kadar tahlile önem verilmemesi, bu sebeple belâgatın zor ve anlaşılması güç bir ilim dalı olması da günümüzde belâgat alanındaki sorunlar arasında kabul edilebilir. Bahsi geçen görüşleri savunan yenilikçi ekolün en önemli temsilcileri arasında Tâhâ Hüseyin (ö. 1973), Emîn el-Hûlî (ö. 1966), Ahmed Şuayb (ö. 1910) ve Ahmed Hassan ez-Zeyyât (ö. 1968) gibi edebiyatçılar zikredilebilir.⁵

Belâgatın son dönemindeki diğer bir ekol, yukarıda değinilen yenilik arayışlarına muhalif olan ve belâgatın klasik dönemdeki haliyle muhafaza edilmesini savunan edebiyatçıların görüşlerinden oluşmaktadır. Yenilikçilerin savundukları ve belâgat için gerekli gördükleri düzenlemelerin belâgatın temelini ve esas amacına zarar vereceğini iddia eden bu edebiyatçılar, klasik dönemde telif edilmiş eserleri ve klasik dönem belâgatçılarının metotlarını esas alarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Klasik usul savunucuları olarak tanımlayabileceğimiz bu âlimler dönemin getirdiği şartlar neticesinde belâgat ilimlerinin daha kolay anlaşılmasını da gerekli görmüşlerdir. Bu bağlamda okullarda ve üniversitelerde öğrencilere kolaylık sağlanması amacıyla eserlerinde klasik usule ilaveten basit eklemelerde bulunmuşlardır. Bu ekolün dikkat çeken diğer bir yönü, mensubu olan âlimlerin eserlerinde edebî tenkit ve tartışmalara dipnotta kısa açıklamalar dışında yer vermemesidir. Ahmed el-Mersafî (1890), *Ulûmu'l-belâga* adlı eserini incelediğimiz Ahmed Mustafa el-Merâgî (1952) ve Ahmed el-Hâşimî gibi âlimler bu akımın önde gelen temsilcilerindendir.⁶

1. Ahmed Mustafa El-Merâgî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Ahmed Mustafa el-Merâgî, m. 1883 yılında Mısır'ın Saîd bölgesinin Circâ vilayetine bağlı el-Merâğa kasabasında dünyaya gelmiştir. Tam adı Ahmed b. Mustafa b. Muhammed b. Abdulmunim'dir. Şeriflerden olan ve Hz. Hüseyin'in soyundan gelen el-Merâgî'nin nesebi Hz.

⁴ Mâzin el-Mubârek, *el-Mucez fî târihi'l-belâga*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2014), 7,108; Ahmed Matlûb, *Dirâsâtu belâgiyye ve nakdiyye*, (Dimesşk: Dâru'r-Reşîd, 2010), 16; Neval Câsim Muhammed, *Cuhûdu'l-muhaddisîn fî tecdîdi'l-belâgati'l-arabiyye*, (Basra: Mecelletu Kulliyeti't-Terbiyyeti'l-Esâsiyye, 2013), 4-12; Muhammed Ganîmî el-Hilâl, *en-Nakdu'l-edebiyî'l-hadîs*, (Kahire: Dâru'n-Nehda Mısır, 1998), 238-239; Muhammed Rıfat Zencîr, *Mebâhis fî'l-belâga ve İcâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Dubai: Silsiletu'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2007), 401-403; Emîn el-Hûlî *Menâhîcu tecdîdin fî'n-nahv ve'l-belâga ve't-tefsir ve'l-edeb*, (Kahire: Dâru'l-Mârife, 1961), 266-267; Abdulkâdir Hüseyin, *Eseru'n-nuhât-i fî'l-bahsi'l-belâgî*, (Kahire: Dâru'l-Garîb, 1998), 420.

⁵ Ali Bulut, *Belâgat İlminin Tarihsel Süreci*, (Kocaeli: İksad, 2020), 41. el-Mubârek, *el-Mucez fî târihi'l-belâga*, 110; Merâgî, *Târîhu 'Ulûmi'l-belâga*, 43; Samancı, *"Belâgat Dersi ve Önemi"*, 62; Kılıç, *"Belâgat"*, 5/383.

⁶ Bulut, *Belâgat İlminin Tarihsel Süreci*, 41; Kılıç, *"Belâgat"*, 5/382-383; Yusuf Sami Samancı, *Belâgat Dersi ve Önemi*, Yüksek Öğretimde Arapça Eğitimi 1 (Konya: Palet Yayınları, 2020), 62; Güceyüz, *Temel belâgat terimlerinin teşekkülü*, 78.

Peygambere kadar uzanmaktadır. Köklü bir ilmi geleneğe sahip olan ailesine, kadı yetiştirme konusundaki şöhretleri sebebiyle “kadı ailesi (أُسْرَةُ الْقَاضِي)” lakabı verilmiştir.⁷

İlköğrenimine doğduğu köyde başlayan el-Merâgî, burada Kur’ân’ı ezberlemiş ve tecvid kaidelerini öğrenmiştir. Ardından ilim öğrenmek amacıyla 1897 yılında el-Ezher’e girmiş, el-Ezher’deki tahsili esnasında okutulan birçok eseri ezberlemiştir. Burada Muhammed Abduh, Muhammed Bahît ve Muhammed Hasaneyn el-Adevî gibi döneminin önde gelen âlimlerden ders almıştır. el-Merâgî, el-Ezher’deki eğitimini tamamlamak üzereyken kendi isteğiyle Kahire’nin Dâru’l-‘Ulûm’una geçiş yapmış ve buradan 1909 yılında mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından el-Merâgî farklı medreselerde müderrislik yapmış, bir zaman sonra Feyyûm’da bulunan Medresetu’l-muallimîn’de idareci olarak göreve başlamıştır. Ardından Sudan’da bulunan Gordon Üniversitesi’nde İslam Hukuku ve Arap Dili derslerini vermesi için görevlendirilmiştir. Akabinde İslam hukuku ve Arap dili hocası olarak Mısır’daki Dâru’l-‘ulûm’a dönmüştür. Sonrasında el-Ezher Arap Dili Fakültesi’nin belâgat ve edebiyat kürsüsünde belâgat ilimleri derslerini vermesi için görevlendirilmiştir. el-Merâgî hocalık yaptığı süre içerisinde birçok öğrenci yetiştirmiş, bunun yanı sıra ilim hayatı boyunca pek çok eser ve risale yazmıştır.

Ahmed Mustafa el-Merâgî’nin en meşhur eseri *Tefsîru’l-Merâgî*’dir. Yazımı 7 yıl süren eser 1946 yılında 10 cilt olarak yayımlanmıştır.⁸ el-Merâgî, söz konusu eserinde konuları açıklama ve içerik tasnifi gibi hususlarda yeni ve özgün metotlar geliştirmiştir. Ayrıca yaptığı açıklamalarında aslı ve senedi olmayan, tefsir imamları tarafından kabul görmeyen kıssa ve rivayetlere yer vermemiştir.⁹

Ahmed Mustafa el-Merâgî’ye ait diğer bazı eserler şunlardır: *Hidâyetu’t-tâlib*, *Tehzîbu’t-tavdîh*, *Buhûs ve ârâ’ fî ‘Ulûmi’l-belâga*, *Târîhu ‘Ulûmi’l-belâga ve’t-tâ’rifu bi-ricâlihâ*, *Murşidu’t-tullâb*, *el-Mûcez fî târihi’l-edebî’l-arabî*, *ed-Diyâne ve’l-ahlâk*, *el-Hisbe fî’l-İslâm*. el-Merâgî’nin farklı konularda kaleme aldığı bazı risaleler ise şunlardır: *er-Rifku bi’l-hayevân fî’l-İslam*, *İnneme’s-seyl*, *İsbâtu ruyeti’l-hilâli fî Ramazân*, *el-Hutabu ve’l-hitâb fî’d-devleteyn el-Emeviyye ve’l-Abbâsiyye*.¹⁰ Bu eserler dışında *Esrâru’l-belâga*¹¹ ve *Delâilu’l-i’câz*¹² gibi eserlerin tahkikini yapıp neşretmiştir.¹³

Ahmed Mustafa el-Merâgî’nin belâgat, nahiv, sarf, tefsir, ahlak ve güncel meseleler gibi farklı konularda eserler ortaya koyması çok yönlü bir âlim olduğunu göstermektedir. Hayatının son anlarına kadar ilimle meşgul olan ve birçok eser veren Ahmed Mustafa el-Merâgî, 1952 yılında Kahire’de vefat etmiştir.¹⁴

⁷ Ahmed Mustafa Merâgî, *Târîhu ‘Ulûmi’l-belâga ve’t-tâ’rif bi-ricâliha*, (Mısır: Şirketu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1950), 219; Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî, *Menhecu’l-medreseti’l-akliyyeti’l-hadîse fî’t-tefsîr*, (Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 1407), 1/208.

⁸ Ahmed Mustafa Merâgî, *Tefsîru’l-merâgî*, (Mısır, Tabatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946).

⁹ Merâgî, *Târîhu ‘Ulûmi’l-belâga*, 220; er-Rûmî, *Menhecu’l-medreseti’l-akliyye*, 1/208-211.

¹⁰ Merâgî, *Târîhu ‘Ulûmi’l-belâga*, 220; er-Rûmî, *Menhecu’l-medreseti’l-akliyye*, 1/208; İbrâhim b. Abdullah Hâzimî, *Mevsûâtu alâm*, 2/739; M. Kâmil Yaşaroğlu, *‘Merâgî, Ahmed Mustafa’*, (Ankara: TDV, 2004), 29/164

¹¹ Bkz. Ebû Bekir Abdulkâhir el-Curcânî, *Esrâru’l-belâga*, thk. Ahmed Mustafa Merâgî, (Kahire: el-Mektebetu’t-Ticâriyye, 1948).

¹² Bkz. Ebû Bekir Abdulkâhir el-Curcânî, *Delâilu’l-i’câz*, thk. Ahmed Mustafa Merâgî, (Kahire: el-Mektebetu’t-Ticâriyye, 1948).

¹³ Merâgî, *Târîhu ‘Ulûmi’l-belâga*, 219; er-Rûmî, *Menhecu’l-medreseti’l-akliyye*, 208-209; İbrâhim b. Abdullah el-Hâzimî, *Mevsû’atu’l-a’lâmî’l-karnî’r-râbi’ ‘aşer ve’l-hâmis ‘aşer el-hicrî fî’l-âlemi’l-arabiyyi’l-İslâmî*, (Riyad: Dâru’ş-Şerîf, 1998), 2/739.

¹⁴ Hâzimî, *Mevsû’atu’l-a’lâm*, 2/739; Yaşaroğlu, *‘Merâgî, Ahmed Mustafa’*, 29/164.

el-Merâgî'nin önemli çalışmalarından biri de belâgat ilmine dair telif ettiği *'Ulûmu'l-belâga'*'dır. Bu çalışmada öz konusu eser, yazım metodu, üslup ve muhteva özellikleri bakımından incelenecektir.

2. 'Ulûmu'l-Belâga'nın Genel Özellikleri

el-Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga'*'nın mukaddimesinde belâgat ilminin öneminden kısaca bahsetmiştir. Ardından eseri yazma amacını açıklayan müellif konuyla ilgili şu ifadelerle yer vermektedir: *"Yukarıda anlatılanlardan belâgatın (ilim dünyasındaki) önemi ve yüksek mevkisi anlaşılmaktadır. Arapça ilimlerden herhangi biri onun yerini dolduramaz. Tabi olarak farklı zamanlarda âlimler ve araştırmacılar bu alanda eserler telif etmeye yönelmiştir. Onların kovaları arasına kendi kovamızı daldırmak ve bu meydanda (belâgat alanında) bir ok atmayı gerekli gördük. Allah, muvaffakiyetin sahibi ve en doğru yola iletendir."*¹⁵

'Ulûmu'l-belâga''nın telifine ne zaman başladığıyla ilgili eserde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat eserin son sayfasında el-Merâgî kitabın bitiş tarihiyle ilgili şunları söylemektedir: *"Bu kitabı, Şevval ayının 9. günü hicri 1334 yılında Sudan'ın başkenti olan el-Hartûm şehrinde tamamladım."*¹⁶

'Ulûmu'l-belâga''nın basılmış birçok nüshası mevcuttur. Ulaşılabilen en eski nüsha 1981 yılında Suriye'de Dâru'l-kalem tarafından neşredilmiştir. Bunun dışında 2003 yılında Fas'ta Dâru'l-âfâkî'l-'arabiyye tarafından ve 2007 yılında Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye tarafından Beyrut'ta yayımlanmıştır.

3. Eserin Metot ve Üslubu

el-Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga'*'yı yazarken kullandığı metodu ve bu metodu tercih etmesinin sebeplerini şöyle ifade etmektedir: *"Bu eserimizde mutekaddimûn dönemi eserlerinde kullanılan, okurların belâgatın seçkin ve somut özelliklerini tatbik etmelerini sağlayacak metotlar kullanılmıştır. Bu yöntem geniş açıklama ve şerhlerle birlikte bolca örnek ve şahidlerden oluşmaktadır. Okurun psikolojisine uygunluğu, vicdan ve hissiyatını bu ilme yatkın hale getirmesi bakımından mutekaddimûn âlimlerin kullandığı metot en doğru yoldur. Bunun yanı sıra muteahhirûn âlimlerin uyguladığı tertip ve sınıflandırma yöntemini de bu eserimizde uyguladık. Muteahhirûnun yöntemi, derslerde daha başarılı olunması ve konuların daha kolay ele alınmasını sağlayacaktır. Uyguladığımız yöntem bu ilimlerin (meânî, beyân ve bedî') kurallarında birbirinden bağımsız sanılan hususları bir araya getirecek bir yöntemdir. Yukarıda bahsettiğimiz mutekaddimûn ve muteahhirûn âlimlerin eserlerinde kullanılan usul ve yöntemleri bir araya getiren bir eser telif ettik."*¹⁷

Yukarıdaki alıntıda belirttiği gibi *'Ulûmu'l-belâga'*, mutekaddimûn âlimlerin belâgat konularına dair açıklamalarıyla birlikte muteahhirûn âlimlerin sınıflandırma yöntemi de baz alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca el-Merâgî kaleme aldığı *Târîhu 'Ulûmi'l-belâga ve't-tarîf biricâlihâ* adlı eserinde, *'Ulûmu'l-belâga'*'da Abdulkâhir el-Curcânî (ö. 471/1079) ve es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) metotlarını bir araya getirdiğini belirtmektedir.¹⁸ Eserin bir diğer özelliği de metot ve üslup bakımından Hâtîb el-Kazvî'nin (ö. 739/1338) *Telhîsu'l-miftâh* ve *el-Îzâh* adlı eserlerine oldukça benzemesidir.

Genel olarak *'Ulûmu'l-belâga'*'nın yazımında kolay ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Müellif, *'Ulûmu'l-belâga'*'da ele aldığı konuların anlatımında fazla detaya girmekten ve gereğinden fazla

¹⁵ Ahmed Mustafa el-Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga'*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'ilmiyye,2007), 3,4.

¹⁶ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga'*, 389.

¹⁷ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga'*, 11.

¹⁸ Merâgî, *Târîhu 'Ulûmi'l-belâga'*, 220.

ihhtisar yapmaktan kaçınmıştır. Eserin bu şekilde orta hacimde hazırlanması, eserin ezberlemek için yazılan eserler gibi az hacimli veya derin araştırmalar yapmak için ansiklopedik bir eser olmadığını göstermektedir. Eserin dilinin sade, akıcı olması ve hacminin bahsi geçen ölçüde oluşu 'Ulûmu'l-belâga'nın okullarda ve medreselerde ders kitabı olarak okutulması için elverişli bir kitap olduğunu göstermektedir. Ayrıca konuların açıklamalarından sonra ilgili başlıkta çok sayıda alıştırmanın çözümüne yer verilmesi¹⁹, ardından da bazı alıştırmanın çözümünün öğrencilere bırakılması²⁰ gibi hususlar 'Ulûmu'l-belâga'nın ders kitabı olma hüviyetini kuvvetlendiren argümanlardır.

el-Merâgî, konuların sıralama ve başlıklandırma metodunu önsözde açıklamaktadır. Konuya dair müellif: "Derlerde öğrencilerin daha başarılı olması ve konulara ulaşmanın daha kolay olması için bölümlendirme ve başlıklandırma yöntemi olarak muteahhirûnun yöntemini kullanmayı doğru bulduk." ifadelerine eserin mukaddimesinde yer vermektedir.²¹

3.1 'Ulûmu'l-Belâga'da Uygulanan Başlıklandırma Metodu

el-Merâgî 'Ulûmu'l-belâga'yı bir mukaddime, üç ana bölüm, *Serîkâtu's-şiriyye ve mâ yattasılı bihâ* ve el-*Hâtîme* şeklinde toplam altı başlık olarak telif etmiştir. Müellif, kendi döneminde yazılan eserlerin aksine, mukaddime bölümünde ilk olarak, "Beyân ilmi tarihinin kısa bir özeti" başlığıyla kendi zamanına kadar belâgat ilminin geçirdiği tarihi sürecin kısa tarihçesine yer vermiştir.²² Belâgat tarihi hakkında ayrıca müstakil bir eseri bulunan²³ müellifin, söz konusu kısa tarihçesi ve bazı başlıkların tarihi sürecine değinmesi,²⁴ çağdaşları arasında belâgat tarihine önem veren bir araştırmacı olduğunun göstergesidir.

Mukaddime bölümünde fesahat ve belâgat kavramları, kelimedede, kelimada ve mütekellimde fesahat konuları, ayrıca ifadenin fasih kabul edilebilmesi için sözde bulunmaması gereken fesahat kusurları ve ardından da kelimedede, kelimada ve mütekellimde belâgat konuları müstakil başlıklar altında ele alınmıştır.²⁵ Mukaddimededen sonra yazar eserin üç ana bölümünden biri olan meânî kısmına geçmektedir.

el-Merâgî belâgatın ana başlıklarından olan meânî ilmini 12 bâb altında ele almıştır. Bu bâbları da mebbas adı altında alt başlıklara ayırmıştır. Müellif, 'Ulûmu'l-belâga'yı telif ederken sıralama ve başlıklandırmanın bir kısmında el-Kazvî'nin *Telhîsu'l-miftâh* adlı eserinin metodundan faydalanmıştır. *Telhîsu'l-miftâh*'ta meânî ilmi sekiz bölüme ayrılmıştır.²⁶ 'Ulûmu'l-belâga'dan 10 yıl önce yazılan el-Merâgî ile aynı dönemde yaşamış belâgat âlimlerinden Ahmed el-Hâşimî'nin *Cevâhiru'l-belâga* adlı eserinde ise meânî ilmi dokuz bölüme ayrılmıştır.²⁷ Bahsi geçen kitapların aksine meânî ilminin 'Ulûmu'l-belâga'da 12 bâba ayrılmasının nedeni, klasik eserlerde aynı bâb başlığı altında incelenen *musned* ve *musnedun ileyh* konularını tek bir başlık altında değil de her birini farklı bâblar şeklinde ele almasından kaynaklanmaktadır.²⁸ Müellif bu bölümden sonra kitabın ikinci ana bölümünde beyân ilmini konu edinmiştir.

¹⁹ Örnek olarak bkz. 'Ulûmu'l-belâga, 32, 33, 47,48.

²⁰ Örnek olarak bkz. 'Ulûmu'l-belâga, 34, 48.

²¹ Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 11.

²² Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 5-12.

²³ Merâgî, *Târîhu 'Ulûmi'l-belâga*.

²⁴ Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 41, 85, 126, 209, 318.

²⁵ Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 13-41.

²⁶ Ebu'l-Meâlî Celâluddîn el-Hâtîb Muhammed b. Abdîrrahmân b. Ömer b. Ahmed Kazvîni *Telhîsu'l-miftâh*, (Pakistan: Mektebtu'l-Buşrâ, 2010), 12.

²⁷ Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga fî'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye,ty.) 51.

²⁸ Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 42.

el-Merâgî, beyân ilmini klasik ve modern eserlerin çoğunda olduğu gibi teşbih, mecaz ve kinaye şeklinde üç başlıkta ele almıştır. Müellif meânî ilmini ele aldığı bölümde olduğu gibi beyân kısmının başlıklarını da mebhaslar şeklinde alt başlıklara ayırmıştır.²⁹

el-Merâgî, bedî' ilmini, klasik eserlerde olduğu gibi *muhassinât lafziyye* ve *muhassinât ma'neviyye* olmak üzere iki başlık altında ele almıştır.³⁰ Bedî' bölümünde klasik ve modern dönemde yazılan eserlerden farklı olarak, verdiği sanatların çoğunda, ele alınan sanatın en meşhur ismini vermekle yetinmeyip, sanatların diğer isimlerini de zikretmiştir. Örneğin tîbâk sanatı klasik ve modern dönem eserlerde ekseriyetle, sadece المطابق veya التكايف gibi başlıklarla geçmekteyken,³¹ 'Ulûmu'l-belâga'da ise tîbâk sanatı التضاد – التكايف – المطابقة olmak üzere dört isimle verilmiştir.³²

'Ulûmu'l-belâga'da bedî' ilminden sonra gelen *Serikâtu's-şiriyeye* bölümü ilk kez el-Kazvî'nin *Telhîsu'l-miftâh* adlı eseriyle³³ belâgat kitaplarına girmiştir. el-Merâgî, el-Kazvî'nin metodunu eserinde uygulayarak serikât konusuna bahsi geçen başlıkta özel olarak değinmiştir. Son olarak müellif, hâtîme başlığı altında ibtidâ, tehallus ve intihâ kavramlarını açıklamıştır.³⁴

Modern dönem belâgat eserlerinden faydalanmayı zorlaştıran genel bir problem olan konuları çok fazla alt başlıklara ayırma sorunu 'Ulûmu'l-belâga'da da kendini göstermektedir. Yukarıda zikredilen eserin bölümleri bu tezimizi doğrulamaktadır. Eserlerde ilimlerin çok fazla bölümlere ayrılması öğrenimi zorlaştırmasının yanında, bilgilerin tatbikinde de sorunlara yol açmaktadır. Bu durum okurun zihninde konu bütünlüğünün sağlanmasına engel olmaktadır. Konuları sınıflandırma ve istîshâd çokluğuyla öne çıkan modern dönemde, konuları gereğinden fazla alt başlıklara ayırmanın da zikrettiğimiz gibi sorunlara yol açması kaçınılmazdır.

VIII/XIV. yüzyıl sonlarından itibaren belâgat ilminde yenilik arayışları ortaya çıkmıştır. Bu yenilik çabalarının bir sonucu olarak, söz konusu dönem âlimleri eserlerinde belâgat konularının anlaşılmasını kolaylaştırmak ve zihinde kalıcılığını sağlamak amacıyla nesir ve şiirden alıştırma yer vermişlerdir.³⁵ Modern dönemde belâgat alanında eser veren birçok âlim de eserlerinde aynı metodu uygulamış ve konu başlıklarında alıştırma yer vermiştir. Örnek olarak el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*'sında konuların açıklanmasından sonra alıştırma yer vermektedir.³⁶ Yine modern dönemde telif edilen eserlerden olan *el-Belâgatu'l-vâzîha* adlı eserde de konuların örnek ve açıklamalarından sonra alıştırma yer verilmiştir.³⁷ el-Merâgî de 'Ulûmu'l-belâga'sında konularla ilgili açıklama ve örneklerin akabinde müstakil başlıklarla alıştırma yer vermektedir. Ancak el-Merâgî, alıştırma bölümünde başlıklandırma olarak hem klasik dönem eserlerinden, hem de dönemindeki diğer belâgat kitaplarından farklı bir metot uygulamıştır. Zira müellif, cevabını verdiği alıştırma için uygulama, alıştırma ve model

²⁹ Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 207-317.

³⁰ Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 317-366.

³¹ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Kitâbu's-Sinâateyn*, (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1952), 307; Ebu'l-Meâlî Celâluddîn el-Hâtîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed Kazvî, *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-belâga*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmilyye, 2003), 257; a.mlf., *Telhîs*, 114; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 303; Ali el-Cârîm – Mustafa Emin, *el-Belâgatu'l-vâzîha el-beyân ve'l-meânî ve'l-bedî'* (London: Dâru'l-Meârif, 2005), 280.

³² Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 320.

³³ Kazvî, *Telhîs*, 140.

³⁴ Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 378-386.

³⁵ Merâgî, *Târîhu 'Ulûmi'l-belâga*, 42.

³⁶ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 66-68.

³⁷ Ali el-Cârîm – Mustafa Emin, *el-Belâgatu'l-vâzîha*, 153-156.

gibi anlamlara gelen³⁸ نموذج و تدريب, bunların cevapları için cevap anlamına gelen³⁹ الإجابة başlığını kullanmış, cevabı verilmeyen alıştırmalar için ise benzeri şekilde alıştırmaya, uygulama gibi anlamlara gelen⁴⁰ تمرين başlığını kullanmıştır.⁴¹ Bu sayede müellif çözümleri verilen alıştırmalarla çözümleri okuyucuya ya da öğrenciye bırakılan alıştırmaları tefrik etmiştir.

el-Merâgî, belâgat alanında eser veren bazı âlimler gibi⁴² konunun kısa açıklamasını metin kısmında verip geniş açıklamayı dipnot kısmında zikretmemiştir. Konuyla alakalı ve gerekli olan bilgilerin tamamı metin kısmında verilmektedir. Dipnotta ise metin ve örneklerde geçen anlaşılması zor kelimelerin açıklamaları gibi, konulara ek sayılabilecek kısa bilgiler verilmiştir.

el-Merâgî, klasik dönemde kaleme alınan eserlerde pek rastlanmayan, modern dönem belâgat eserlerinde ise sıkça kullanılmaya başlanan⁴³ tablo ve şemalardan da yararlanmıştır. Örnek olarak müellif beyân ilminin alt başlıklarını genel yapısıyla ifade ettikten sonra bahsi geçen başlıkları şema halinde vermektedir.⁴⁴ Yine benzer şekilde musned ve musnedun ileyhin özelliklerini kıyaslama amacıyla söz konusu hususları tablo halinde okuyucuya sunmaktadır.⁴⁵

3.2 'Ulûmu'l-Belâga'da Uygulanan İstishâd Metodu

'Ulûmu'l-belâga'da konuların açıklamalarında zikredilen ve yapılan açıklamalara şâhid olarak verilen örnekler ayet, hadis, nesir ve şiirlerden oluşmaktadır. Eserin istishâd metodunda ilk dikkat çeken husus şâhid olarak verilen örnekler arasında Kur'ân ayetlerinin ilk sırada zikredilmesidir. Kur'ân-ı Kerîm'in lafzının fasih ve belîğ olmasından dolayı İslam âlimleri Kur'ân-ı Kerim ayetleriyle istishâd hususunda ittifak halindedirler. Hatta dil âlimlerine göre şâz ve âhâd olan kıraatleri de şâhid olarak kullanmanın mümkün olabileceğini öne sürmektedirler.⁴⁶ Bu yüzden el-Merâgî, istishâdlarında Kur'ân ayetlerinden sıkça faydalanmıştır.

el-Merâgî'nin 'Ulûmu'l-belâga'da Kur'ân'dan şâhid olarak verdiği ayetlere bakıldığı zaman bu ayetlerin genel olarak klasik ve modern dönem belâgat kitaplarında yer alan kalıplaşmış örnekler olduğu görülecektir.⁴⁷ Ayetlerinden en fazla şâhid zikredilen bölüm, eserin meânî bölümüdür. Bunun yanı sıra meânî bölümü kadar çok olmasa da beyân ve bedî' bölümlerinde de Kur'ân'dan çokça şâhid bulunmaktadır. Bunların dışında *Mukaddime*, *Serikât* ve *Hâtîme* bölümlerinde ayetlerden şâhid getirme oranı oldukça azdır.

'Ulûmu'l-belâga'da şâhid olarak verilen ayetlerden bazılarını örnek olarak burada zikretmek, el-Merâgî'nin Kur'an ayetlerinden istishâd metodunu daha iyi anlamak için faydalı olacaktır. Konuya dair ilk örnek aşağıdaki ayettir:

﴿ إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعُشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴾

³⁸Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, 532; İbrâhim Mustafa vd., el-Mucemu'l-vasît, (İstanbul: Dâru'd-Dava, by), 1/277.

³⁹Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, 307; el-Cevherî, es-Sihâh, 1/209.

⁴⁰İbrâhim Mustafa vd., el-Mucemu'l-vasît, 2/852; el-Cevherî, es-Sihâh, 6/2202

⁴¹Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 21-25.

⁴²Bkz. Kazvînî, Telhîs, Hâşimî, Cevâhiru'l-belâga.

⁴³Hâşimî, Cevâhiru'l-belâga, 64-65; Ali el-Cârîm – Mustafa Emin, el-Belâgatu'l-vâzıha, 20,36.

⁴⁴Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 212.

⁴⁵Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 45. Benzeri tablo örnekleri için bkz., 151, 155, 242.

⁴⁶Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd Bagdâdî, Hizânetu'l-edeb, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1997), 2/9; İbn Cinnî Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî Bagdâdî, el-Muhtesab fî tebyîni vucûhi şevâzî'l-kırâ'ât ve'l-izâh anhá, (Kâhire: Dâru Sezgîn,1969), 32.

⁴⁷Hasan Habenneke el-Meydânî, el-Belâgatu'l-'arabiyye ususuha ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ ve suver min tatbikatihâ, (Dâru'l-kalem, Dimaşk, 2013), 1/377, 2/58; Kazvînî, el-İzâh, 204; Hâşimî, Cevâhiru'l-belâga, 97, 125.

“Dağları onun emrine verdik. Sabah akşam yaratıcılarını tesbih ederlerdi.”⁴⁸

el-Merâgî, *meânî* bölümünde 1. bâbın 5. alt başlığında isim cümlesi ve fiil cümlesini konu edinmektedir. İlgili mevzuyu açıkladıktan sonra fiil cümlesinin muzarî fiilli bir cümle olursa ve cümlede gerekli karineler bulunursa, cümlede *istimrâru't-teceddukiye (devamlı yenilenme)* anlamının söz konusu olacağını belirtmektedir. Müellif bu duruma örnek olarak da yukarıdaki ayeti zikretmektedir.⁴⁹ Ayette geçen *يُسَبِّحُنَّ* cümlesi hal olarak *مُسَبِّحَاتٍ* manasındadır. *مُسَبِّحَاتٍ* kelimesi yerine *يُسَبِّحُنَّ* şeklinde fiil cümlesinin tercih edilmesi, dağların yaptığı tesbihatın bir defaya mahsus değil birbiri ardınca yinelenen bir fiil olduğunu ifade etmektedir.⁵⁰

el-Merâgî'nin Kur'ân'dan istişhâd metoduna dair diğer bir örnek aşağıdaki ayettir:

﴿وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النَّقَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ﴾

“Medine ahalisinden ikiyüzlülüğü huy edinmiş kimseler vardır. Siz onları bilemezsiniz, onları yalnızca Allah bilir.”⁵¹

el-Merâgî yukarıdaki ayeti, *meânî* bölümünde 5. bâbın 2. alt başlığında, musnedun ileyhın takdimini konu ederken zikretmiştir.⁵² Musnedun ileyhten sonra nefiy edatlarından biri gelmediği takdirde musnedun ileyh marife ise takdiminin iki mana ifade edeceğini belirtmektedir. Bu manalardan ilki musnedun ileyhın musnede tahsis edilmesidir. Bu manaya örnek olarak el-Merâgî yukarıdaki ayeti şâhid olarak vermiştir.⁵³

Hadislerin çoğunun mânâ ile rivâyet edilmesinden dolayı kimi âlimler dil konularında hadis ile istişhâd etmekten geri durmuşlardır. Ancak İbn Harûf en-Nahvî (ö. 609/1212), İbn Mâlik et-Tâî (ö. 672/1274) gibi âlimler hadisleri şâhid olarak kullanmayı caiz görmeyen yanı sıra sahabe ve ehli beytin sözlerinden de istişhâd edilebilmesini uygun saymışlardır.⁵⁴ Hadislerle istişhâd konusunda görüş birliği olmaması sebebiyle el-Merâgî '*Ulûmu'l-belâga*'da şâhid olarak hadisler çok az yer vermiştir. Eserde ayet ve şiire oranla hadislerden az faydalanılmasının bir diğer sebebi, klasik belâgat kitaplarında hadislerden cüzi miktarda örnek verilmesi olduğu söylenebilir. Genel olarak '*Ulûmu'l-belâga*'da zikredilen hadisler klasik ve modern dönem belâgat kitaplarında kullanılan örneklerdir.⁵⁵ el-Merâgî hadisleri zikrederken hadislerin senetlerini zikretmemiş, hadislerin sadece şâhid olacak kısmını zikretmiştir. Hadislerin kaynaklarına metinde ve dipnotta yer vermemiştir.⁵⁶ Bu durum eserde yer alan hadislerle istişhâda dair bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

el-Merâgî'nin hadislerle yaptığı istişhâdlarını daha iyi anlamak için '*Ulûmu'l-belâga*'da geçen hadislerden bir kısmını burada zikretmek faydalı olacaktır. Konuyla ilgili olarak ilk örnek aşağıdaki hadistir:

⁴⁸ Sâd, 38/18.

⁴⁹ Merâgî, '*Ulûmu'l-belâga*, 57.

⁵⁰ Ebu'l-Berekât Hâfizuddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-tevîl*, (Beyrut: Dâru'l-Kelîmu't-Tayyib, 1998), 3/148: Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 6/3945.

⁵¹ Tevbe, 9/101.

⁵² Merâgî, '*Ulûmu'l-belâga*, 102-103.

⁵³ Merâgî, '*Ulûmu'l-belâga*, 103.

⁵⁴ Detaylı bilgi için bkz. *Bagdâdî, Hizânetu'l-edeb*, 2/9-15; İsmail durmuş, "*İstîshâd*", (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/396-397; Ali Necdî Nâsîf, *en-Nuhât ve'l-istîshâd bi'l-hadîsi's-şerîf*, (Mekke: Mecelletu'l-Bahsi'l-İlmî ve't-Turâsi'l-İslâmî, 1980), 3/159-164.

⁵⁵ Kazvîni, *el-İzâh*, 3/93; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 274.

⁵⁶ Örnek olarak bkz. '*Ulûmu'l-belâga*, 37, 33, 286, 357.

مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

“Her kim bilerek benim adıma yalan uydurursa, cehennemdeki yerini hazırlasın.”⁵⁷

el-Merâgî, *beyân* bölümünün 2. babının 18. alt başlığında mürekkep mecaz türlerinden haberi cümlelerde kullanılan inşâî mürekkep yapıya örnek olarak yukarıdaki hadisi zikretmektedir.⁵⁸ Hadiste geçen مَنْ النَّارِ مَقْعَدَهُ (Cehennemdeki yerini hazırlasın) cümlesi zahiren bakıldığında emr-i gaip formunda inşâî bir cümledir. Fakat sebebiyyet karinesinden dolayı söz konusu cümle يَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ (yerini hazırlar) şeklinde haber manası taşımaktadır.⁵⁹

Konuyla ilgili diğer bir örnek aşağıda verilen hadistir:

اللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِنَا وَآمِنْ رُوعَاتِنَا

“Allah’ım ayıplarımızı ört, bizi korkularımızdan emin kıl.”⁶⁰

el-Merâgî, *bedî’* bölümünün *muhassinat-ı lafziyye* başlığında ilk olarak lafzî cinas konusunu işlemekte ve bu bölümde nakıs cinasın türlerinden *cinâsu'l-kalb*⁶¹ sanatına örnek olarak yukarıdaki hadisi zikretmektedir.⁶² *Cinâsu'l-kalb*, harflerin yerlerinin tamamen veya bir kısmının değişmesine göre iki kısma ayrılır.⁶³ Hadiste geçen عَوْرَاتِنَا (ayıplarımız) ile رُوعَاتِنَا (korkularımız) kelimelerinin tüm harfleri aynıdır. Kelimelerdeki ع ve ر harflerinin yerlerinin farklı olmasından dolayı bu hadiste *cinâsu'l-kalb* söz konusudur.

Arap belâgatının tedvin edilmeye başladığı dönemden günümüze kadar kaleme alınan belâgat eserleri incelendiği zaman yazılan eserlerin neredeyse tümünde en fazla şahid olarak kullanılan kaynağın Arap şiiri olduğu görülecektir. Arap şiirinin belâgat kitaplarında istişhâd açısından bu denli revaçta olması sebebiyle dil âlimleri şâhid olarak kullanılacak şiir ya da beyitin güvenilirliği ve istişhâd değerine dair prensipler belirlemişlerdir. Bu bağlamda alimler, şiirleriyle istişhâd edilebilecek son şairin Abbasî döneminde yaşamış Ebû İshâk İbrahim b. Herme isimli şair olduğu görüşündedirler.⁶⁴ el-Merâgî ‘*Ulûmu'l-belâga*’da, dil âlimlerinin ekseriyetle savunduğu şiirle istişhâda dair bahsi geçen esaslara uymadığı görülmektedir. Zira ‘*Ulûmu'l-belâga*’da şâhid olarak verilen şiirler incelediğinde hemen hemen her tabakadan şairlerin şiirleriyle istişhâd edildiği görülmektedir. Müellif, ‘*Ulûmu'l-belâga*’nın kimi yerlerinde câhiliye şairlerinden İmruülkays ‘ın⁶⁵ şiirlerinden şâhid getirirken, diğer yandan Ahmed Şevkî b. Alî b. Ahmed Şevkî (ö. 1868-1932)⁶⁶ ve Mahmûd Sâmî b. Hasen Hüsni Bek el-Bârûdî (ö. 1839-1904)⁶⁷ gibi modern dönem şairlerinin şiirlerini de şahid olarak vermektedir. Müellifin bu tutumu ve eserin genelinde çok sayıda şahide yer vermesi, yazarın örneklerle konunun

⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cuffî el-Buhârî, el-Câmiu's-sahîh, (nşr. Muhammed Zuheyr b. Nâsr, Dâru Tavki'n-Necât, 2001), “İlim” 80(No. 1291).

⁵⁸ Merâgî, ‘*Ulûmu'l-belâga*, 286.

⁵⁹ Kazvîni, *el-İzâh*, 3/93; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 274.

⁶⁰ Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Suleymân b. Eşas es-Sicistânî, *es-Sunen*, (Dâru'r-risâleti'l-Âlemiyye 1430/2009), “Edep” 109 (No. 5075).

⁶¹ Harfleri aynı fakat sıralaması farklı olan iki kelimenin arasındaki cinas çeşidine *cinâsu'l-kalb* denir.

⁶² Merâgî, ‘*Ulûmu'l-belâga*, 357.

⁶³ Hasan b. İsmail b. Hasan b. Abdurrezzak el-Cenâcî, *el-Belâgatu's-sâfiye fî'l meânî ve'l beyân ve'l bedî'*, (Mısır: el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâsi'l-Kâhire, 2006), 189; ‘Atîk, *bedî'*, 211-212; el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-arabiyye*, 2/496.

⁶⁴ Bagdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, 1/29-30; Yusuf Sami Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatından Bir Hazine Abdulkâdir Bagdâdî ve Hizânetu'l-edeb'i*, (Konya: Yediveren Kitap, 2020), 71-72.

⁶⁵ Bkz. Merâgî, ‘*Ulûmu'l-belâga*, 230.

⁶⁶ Bkz. Merâgî, ‘*Ulûmu'l-belâga*, 270.

⁶⁷ Bkz. Merâgî, ‘*Ulûmu'l-belâga*, 85.

kavranmasına öncelik verdiğini göstermektedir. Bunun sonucu olarak da el-Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga'da örnekler aracılığıyla konunun anlaşılması ve zihinde kalıcılığının sağlanmasını hedeflemiştir. Ancak farklı tabakalardan şairlerin şiirlerine yer verirken şiirin şâhidlik değerini dikkate almaması, eserin bu konuda güvenilirliğini zedeleyen bir kusur olarak karşımıza çıkmaktadır.

el-Merâgî'nin 'Ulûmu'l-belâga'sında Arap şiirinden istişhâd etme konusundaki tutumunun daha iyi anlaşılması amacıyla eserde verilen şiirlerden bazılarını burada zikretmek faydalı olacaktır. Konuyu dair ilk örnek aşağıda verilen beyittir:

عَدَائِرُهُ مُسْتَشْرَزَاتٌ إِلَى الْعَلَا تَصِلُ الْعِقَاصُ فِي مُتْنِي وَمُرْسَلِ

"Saçlarının topuzu yukarıya doğru bükülmüştü. Kurdeleleri de örgülü ve ayrı saçları arasında kayboluyordu."⁶⁸

el-Merâgî, mukaddimesinde kelimenin fesahatini bozan kusurları zikrederken, تنافر الحروف alt başlığını, şiddetli ve hafif olmak üzere ikiye ayırmıştır. Tenâfurul-hurufun hafif oluşuna örnek olarak câhiliye şairlerinden İmrüülkays'ın yukarıda zikredilen beytini şâhid olarak getirmiştir.⁶⁹ Beyitteki مُسْتَشْرَزَاتٌ kelimesi sözlükte "bükülmüş ve kaldırılmış" anlamlarına gelmektedir.⁷⁰ Söz konusu kelimeye alternatif olarak aynı manaya gelen مرتفعات kelimesi kullanılabilirdi. مُسْتَشْرَزَاتٌ kelimesi lisana ağır gelmesi sebebiyle bu kelimenin kullanılması sonucu fesahat kusurlarından olan تنافر الحروف yani harflerin uyumsuzluğu meydana gelmiştir.

el-Merâgî'nin şiir şâhidlerinden bir diğeri aşağıda verilen beyittir.

وَلَوْ أَنَّ مَجْدًا أَحْلَدَ الدَّهْرَ وَاحِدًا مِنَ النَّاسِ أَبْعَى مَجْدُهُ الدَّهْرَ مُطْعِمًا

"Eğer şeref bir insanı alemde ebedi tutsaydı, Mutim'in şanı kendisini baki kılardı."⁷¹

el-Merâgî, Mukaddimesinde kelamın fesahatini bozan unsurları işlerken za'f-ı te'lîfe örnek olarak Hassân b. Sâbit'in (60/680) yukarıda verilen beytini şâhid olarak vermiştir.⁷² Za'f-ı te'lîf, kelamın meşhur olan nahiv kurallarına aykırı olmasıdır. Bu durum kargaşaya sebep olduğu için fesahat kusurlarından sayılır. Beyitte geçen مجده kelimesindeki zamir lafzen muteahhir olan مطعما kelimesine racidir. مطعما kelimesi aynı zamanda meful olduğu için derece olarak da sonda gelmesi gerekir. Bu durumda söz konusu ifadede hem lafzen hem de rütbeten izmâr kable'z-zikir olması kelâmın fesâhati için bir kusurdur.⁷³

Zikredilen örnekler incelendiğinde müellifin eserde kullandığı şâhidlerin konuyu pekiştirme hususunda oldukça başarılı olduğu söylenebilir.

⁶⁸ Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Seba* (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turasu'l-'Arabî, 2002), 55.

⁶⁹ Merâgî, *Ulûmu'l-belâga*, 16.

⁷⁰ el-Halîl b. Ahmed b. Amr el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ayn*, (Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-hilâl, ty.), 6/231; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, (Beyrut: Dâru İhyâu't-turâsu'l-'arabî, 2001), 11/206; Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris, *Mucem mekâyisi'l-luga*, (Amman: Dâru'l-Fikr, 1979), 3/271.

⁷¹ Hassân bin Sâbit, *Divân-u Hassân b. Sâbit*, (Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 235.

⁷² Merâgî, *Ulûmu'l-belâga*, 29.

⁷³ Kazvîni, *el-İzâh*, 29; Abdülaziz 'Atîk, *İlmu'l-meâni* (Beyrut: Dâru'n-nehdati'l-'Arabiyye, 2009), 19.

4. Eserin Kaynakları

el-Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga'yı yazarken hangi kaynaklardan faydalandığını eserinde belirtmemiştir. Müellifin yaptığı alıntı ve atıflardan, eserin yazımında faydalanılan kaynakları tespit etmek mümkündür. Yukarıda bahsedildiği gibi el-Merâgî, eserin mukaddime kısmına başlamadan önce esas aldığı yöntem ve üsluba değinmiştir.⁷⁴ Özet olarak mutekaddimûnun açıklamalarıyla, muteahhirûnun bablara ayırma metotlarını bir araya getirerek 'Ulûmu'l-belâga'yı kaleme aldığını belirtmiştir.⁷⁵ Yazarın bu açıklaması göz önünde bulundurularak eser incelediği zaman, eserde konularla ilgili yapılan açıklamalarda faydalanılan kaynakların tamamına yakınının mutekaddimûn dönemi belâgat eserleri olduğu görülecektir. Eserin bâb başlıkları, sınıflandırma ve alıştırılarda ise müellif, büyük oranda el-Kazvî'nin *Telhîs'i* ve el-Hâşimî'nin *Cevâhiru'l-belâga* adlı eserinden faydalanmıştır.

el-Merâgî'nin eserinde kullandığı kaynaklar arasında en fazla faydalandığı eserler şunlardır:

Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî'nin (ö. 400/1009) *Kitâbus-Smâateyn: el-kitâbe ve's-şî'r'i*

İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin (ö. 456/1064) el-'Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdâbih ve nakdih'i

Ebû Bekir Abdulkâhir el-Curcânî'nin (ö. 471/1078) *Esrâru'l-belâga'sı* ve *Delâilu'l-i'câz'ı*

Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm'u*

Ebu'l-Meâlî Celâluddîn el-Hâtîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvî'nin (ö. 739/1338) *Telhîsu'l-miftâh'ı*

el-Merâgî istiare-i mekniyyeyi anlatırken *Telhîsu'l-miftâh'tan* faydalanmıştır. Ayrıca 'Ulûmu'l-belâga, *Telhîsu'l-miftâh* gibi bir mukaddime, üç bölüm ve bir hâtimededen oluşması, konuların sıralanışı gibi birçok hususta *Telhîsu'l-miftâh'a* benzerlik göstermektedir.⁷⁶

Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-Seyyid el-Hâşimî'nin (ö. 1878-1943) *Cevâhiru'l-belâga'sı*

'Ulûmu'l-belâga'dan 10 yıl önce yazılmış olan *Cevâhiru'l-belâga*, bölümlerin benzerliği, konuların işleniş sırası, alıştırma başlıkları ve örneklendirmeler gibi birçok hususta 'Ulûmu'l-belâga'nın önemli kaynaklarından biri olarak temayüz etmektedir.

5. Eserin Muhteva Özellikleri

'Ulûmu'l-belâga bir mukaddime, üç ana bölüm, hâtime ve serikât olmak üzere bir mukaddime dört bölüm ve bir hâtimededen oluşmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi eser içerik bakımından el-Kazvî'nin *Telhîs'ine* ve el-Hâşimî'nin *Cevâhiru'l-belâga'sına* büyük oranda benzerlik göstermektedir.

el-Merâgî, mukaddimesinden önce "Beyân ilimleri tarihinin özeti" başlığı altında belâgatın müstakil bir ilim olarak doğuşundan kendi asrına kadar, belâgat ilimlerinin tarihi süreci hakkında özet bilgilere yer vermiştir. Burada belâgat ilmine olan ihtiyacı, bu ilmi ilk kimin derlediğini, belâgatın altın çağını ve belâgat hakkında yazılmış olan eserlerin şerh ve haşiye edildiği dönemleri konu edinmektedir. Bu bilgilerin ardından müellif kendi döneminde Mısır'da telif edilen belâgatla ilgili muhtasar kitapların çokluğuna değinmiştir. Ayrıca bu ihtisarlarda takip edilen yöntem ve üslubun, *Telhîs* ve şerhlerinin esas alınarak telif edildiğini belirtmiştir.

⁷⁴ Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 11-12.

⁷⁵ Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 11.

⁷⁶ Merâgî, 'Ulûmu'l-belâga, 272.

Bu bölümde yazar son olarak, eserini yazarken kullandığı metoda da yer vermiştir.⁷⁷ Gerek klasik gerek de modern dönem belâgat eserlerinde genellikle belâgat tarihine dair bilgilere yer verilmemektedir. el-Merâgî'nin eseri belâgat tarihine dair verdiği bu bölümle, modern dönem belâgat alanında kaleme alınan eserlerden ayrılmaktadır. Zira modern dönemde kaleme alınan *Cevâhiru'l-belâga* ve *el-Belâgatu'l-vâziha* gibi modern dönem belâgat eserlerinde belâgat ilimlerine dair tarihi bilgilere yer verilmemiştir.⁷⁸

Mukaddime bölümünde yazar, fesahat ve belâgat kelimelerinin sözlük ve terim anlamlarını vermektedir. Devamında fesahat ve belâgat terimlerinin kullanımına dair âlimlerin farklı görüşlerini belirtmiştir. Kelimede fesahat konusunu *Telhîs*'te olduğu gibi "*Müfrette fesahat*" başlığıyla ele almıştır.⁷⁹ el-Hâşimî'nin *Cevâhiru'l-belâga*'sında aynı konu "*Kelimenin fesahati*" başlığıyla verilmektedir.⁸⁰ el-Merâgî, bu bölümde el-Kazvîni'nin isimlendirmesini tercih etmiştir. Aynı bölümde fesahat kusurlarını ele alırken, *tenâfuru'l-huruf* ve *garâbet* gibi fesahat kusurlarını kendi aralarında *الثقل في الثقل* ve *الثقل في الثقل* olmak üzere ikiye ayırmıştır.⁸¹ *Telhîs*'te ise el-Kazvîni böyle bir ayırım yapmamaktadır.⁸² Bu ayırım daha çok modern dönemde yazılan belâgat eserlerinde göze çarpmaktadır.⁸³

el-Merâgî, kelimede fesahati bozan kusurları dört başlıkta ele almıştır.⁸⁴ Her ne kadar *'Ulûmu'l-belâga* yöntemi ile aralarında ekol farkı olsa da fesahati bozan kusurlar aynı dönem eserlerinden olan *el-Belâgatu'l-vâziha*'da da dört başlıkta ele alınmaktadır.⁸⁵ el-Hâşimî ise *Kesretu't-tikrar* ve *Tetâbu'u'l-idâfe* başlıklarını da ekleyerek konuyu altı başlıkta incelemiştir.⁸⁶ el-Hâşimî'nin fazladan iki başlık eklediği bölümleri el-Merâgî, *tenâfuru'l-huruf* başlığı altında incelemektedir. Ayrıca el-Merâgî, kelimede fesahati bozan kusurlardan ilki olan *tenâfuru'l-kelimât*'a sebep olan durumları beş alt başlıkta açıklamıştır.⁸⁷ el-Merâgî, bu açıklamalardan sonra mütekellimin fesahatine kısaca yer vererek devamında belâgat ve belâgatın gerekçeleri bahislerini açıklamaktadır.

Klasik dönem eserlerinin aksine modern dönemde kaleme alınan eserlerin büyük bir kısmında "*üslup çeşitleri*" başlığı altında belâgat ilminde kullanılan üslup türlerine yer verilmiştir.⁸⁸ *'Ulûmu'l-belâga*'da bahsi geçen konuya dair müstakil bir başlık bulunmamaktadır. Bu durum el-Merâgî'nin eserinde klasik dönemde telif edilen eserlerin etkili olduğunu teyit eden diğer bir husustur.

5.1 'Ulûmu'l-belâga'da Meânî Konularının İşlenişi

'Ulûmu'l-belâga'da on iki bâbda tasnif edilen meânî konuları, *Telhîs* ve *Telhîs*'in şerhlerden biri olan *el-Mutavvel*'de sekiz bâb olarak ele alınmıştır.⁸⁹ el-Hâşimî bu bölümü dokuz kısımda

⁷⁷ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 5-12.

⁷⁸ Ali el-Cârîm – Mustafa Emin, *el-Belâgatu'l-vâziha*.

⁷⁹ Kazvîni, *Telhîs*, 7.

⁸⁰ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga* 19-20.

⁸¹ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 16-18.

⁸² Kazvîni, *Telhîs*, 7.

⁸³ Muhammed Ahmed Kâsım-Muhyiddin Dîb, *'Ulûmu'l-belâga el-Bedî' ve'l-beyân ve'l-meânî*, (Lübnan: el-Muessesetu'l-hadîse li'l-kitâb, 2003), 27-28; el-Cenâcî, *el-Belâgatu's-sâfiye*, 76-77.

⁸⁴ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 25.

⁸⁵ Ali el-Cârîm – Mustafa Emin, *el-Belâgatu'l-vâziha*, 6-7.

⁸⁶ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 32.

⁸⁷ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 25-27.

⁸⁸ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 44; Ali el-Cârîm – Mustafa Emin, *el-Belâgatu'l-vâziha*, 12; Ahmed Kâsım- Muhyiddin Dîb, *'Ulûmu'l-belâga*, 39.

⁸⁹ Kazvîni, *Telhîs*, 12; Saduddîn Mes'ûd b. Fahriddîn et-Teftâzânî, *el-Mutavvel şerhu Telhîsi miftâhi'l-'ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2013), 170,171.

incelemiştir.⁹⁰ el-Merâgî, musned ve musnedun ileyhin hallerini müstakil bâblarda ele aldığından dolayı 'Ulûmu'l-belâga'da meânî ilminin alt başlıkları on iki müstakil bâba çıkmıştır.⁹¹ Bu bâbların içeriği aşağıda belirtildiği şekildedir:

1. bâbda el-Merâgî haber konusunu ele almıştır. Haberin tanımı, aslî iki amacı (fâidetu'l-hâber ve lâzimu'l-fâide), asıl amacın dışında diğer amaçları, muhatabın konumuna göre dereceleri (ibtidâî, talebî ve inkârî) ve son olarak el-Kazvîni'den farklı olarak⁹² *Tenbihât* başlığı altında haberi tekîd eden edatlar ve haberin mecazî anlamları konularına yer verilmiştir.⁹³

2. bâbda inşâ konusu iki kısımda ele alınmıştır. İlk olarak gayr-i talebî inşâ ve kısımları kısaca verildikten sonra talebî inşânın kısımları alt başlıklar halinde verilmiştir. Son olarak da tenbîh alt başlığıyla inşânın hakiki manasının dışında kullanımları konu edilmiştir.⁹⁴

3. bâbda yazara göre zikir asıl olduğu için, musned ve musnedun ileyhin hallerinden ilk olarak zikir konusu ele alınmıştır. el-Merâgî, zikir üslubunun tarihçesi hakkında şu açıklamaları yapmaktadır: *Zikir üslubu ilk olarak es-Sekkâkî ve ona tabi olan âlimler tarafından işlenmeye başlamıştır.*⁹⁵ *el-Askerî ve el-Curcânî gibi belâgat ilminin önde gelen âlimlerinin eserlerinde zikir üslubuna dair bir bilgi verilmemiştir. Zikir, her ne kadar nahiv ilminin konularına daha çok benzese de fesahat konuları arasında araştırılması daha uygundur.*⁹⁶ el-Merâgî eserinde genel anlamda el-Askerî ve el-Curcânî'nin metotlarını uygulamıştır. Bu iki âlim eserinde zikir üslubuna yer vermediği için müellif yalnız el-Askerî ve el-Curcânî'nin zikir üslubunu işlemediğini belirtmiştir.

4. bâbda hazif konusunu ele alan yazar, hazfin öneminden bahsettikten sonra musned, musnedun ileyh ve mefulun hazfedilmesini birçok farklı alt başlıklara ayırıp açıklamaktadır.⁹⁷ *Telhîs ve Cevâhiru'l-belâga'da* ise hazif konusu "musnedin halleri" ile "musnedun ileyhin halleri" olmak üzere sadece iki başlıkta incelenmektedir.⁹⁸

5. bâbda el-Merâgî takdim ve tehir konusunu tek bir bâb altında ele almıştır. Yazar, bu bâbda daha çok takdimden bahsetmektedir. Takdim konusunun özelliklerini ve kısımlarını verdikten sonra musnedun ileyh, musned ve fiile muteallak olan hallerin takdimini alt başlıklar halinde işlemektedir. Son olarak da bâbın bitiminde tehir konusuna kısaca değinmektedir.⁹⁹

6. bâbda öncelikle tarif ve tenkir arasındaki farkların verilmesinin ardından musnedun ileyh ve musnedi marife yapan unsurlar alt başlıklarla ele alınmıştır.¹⁰⁰

7. bâbda yazar, tenkîr konusunun birçok belâgat kitabında bulunmadığını, bu konuyu ilk olarak ez-Zemahşerî'nin ele aldığını ifade ettikten sonra musnedun ileyhi ve musnedi nekre olarak kullanmanın amaçlarını zikretmektedir.¹⁰¹

---

⁹⁰ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 51.

⁹¹ Merâgî, *Ulûmu'l-belâga*, 42.

⁹² Kazvîni, *Telhîs*, 11,24-28; a.mlf., *el-İzâh*,31-33.

⁹³ Merâgî, *Ulûmu'l-belâga*, 52-53.

⁹⁴ Merâgî, *Ulûmu'l-belâga*, 61-84.

⁹⁵ Kazvîni, *Telhîs*, 18; a.mlf. *el-İzâh*, 40.

⁹⁶ Merâgî, *Ulûmu'l-belâga*, 85-88.

⁹⁷ Merâgî, *Ulûmu'l-belâga*, 85-99.

⁹⁸ Kazvîni, *Telhîs*, 18,35; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 101,133.

⁹⁹ Merâgî, *Ulûmu'l-belâga*, 100-111.

¹⁰⁰ Merâgî, *Ulûmu'l-belâga*, 112-125.

¹⁰¹ Merâgî, *Ulûmu'l-belâga*, 126-129.

8. bâbın ilk alt başlığında el-Merâgî takyîd kelimesinin sözlük ve terim anlamlarından bahsetmektedir. Ardından sırasıyla meful, tevâbi', fasıl zamiri ve şart cümlelerinin takyîd edilmesini nedenleriyle ele almıştır.¹⁰²

9. bâbda *el-hurûc 'an muktedâ'z-zâhir* konusu ele alınmış ve bu bölüme kadar işlenen konuların normal kullanımları dışındaki kullanımına bu bâbda değinilmiştir.¹⁰³ *Cevâhiru'l-belâga*'da ilgili konu, meânî bölümünden sonra hâtîme başlığı altında ele alınmıştır.¹⁰⁴

10. bâbda *kasr* konusunu ele alan el-Merâgî, kasrın lugavî ve istilahî anlamlarını zikretmiş, ardından kasrın hakiki ve izafi olan iki kısmını açıklamıştır. Bundan sonra maksûrun halleri, kasrın muhataba göre kısımları ve son olarak ilgili konunun kullanım alanları alt başlıklar halinde açıklanmıştır.¹⁰⁵

11. bâba temhîd başlığıyla başlayan el-Merâgî, bu bölümde fasıl ve vaslın önemini konu edinmektedir. Müellif bu bâbın alt başlıklarında fasıl ve vaslın kullanımlarını alt başlıklar halinde açıklamıştır.¹⁰⁶

12. bâbda, öncelikle îcâz, itnâb ve musâvâtın önemine ve âlimlerin söz konusu üslupların tarifi hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. el-Merâgî aynı bölümde îcâzın kısımları; musâvât, itnâb ve îcâz üsluplarından hangisinin daha iyi olduğu gibi konular hakkında âlimlerin görüşlerini örneklerle açıklamıştır. Son olarak îcâz ve itnâbın belâgattaki yerinden bahsetmiştir.¹⁰⁷

5.2 'Ulûmu'l-belâga'da Beyân Konularının İşlenişi

Meânî bölümünden sonra el-Merâgî, belâgat ilminin ikinci alt disiplini olan beyân ilminin alt başlıklarını ele almaktadır. Müellif, öncelikle beyân kelimesinin sözlük ve terim anlamlarını vermiş, sonrasında beyân ilminin önemi, konusu, faydaları ve tarihi süreci gibi konuları işlemiştir. Konuya dair yapılan bu giriş kısmında beyânın alt başlıklarına genel hatlarıyla değinildikten sonra bahsi geçen kısımlar şema halinde okuyuculara sunulmaktadır.¹⁰⁸

el-Merâgî, klasik ve modern dönemde kaleme alınan eserlerde olduğu gibi beyân ilmini üç bâbda ele almıştır. Bu bâblar sırasıyla aşağıda verildiği şekildedir:

1. bâba yazar, öncelikle teşbihin sözlük ve terim manaları, teşbihin rükünleri, teşbihin faydaları ve önemini konu ederek başlamıştır. Ardından teşbihin iki temel unsuru olan muşebbeh ve muşebbeh bihten bahsedilmiştir. Buna göre el-Merâgî teşbihi, melfûf, mefrûk, tesviye ve cem olarak kısımlara ayırmıştır. Sonrasında vechu's-şebehi açıklayan müellif, ardından temsîlî teşbihi konu edinmiştir. Temsîlî teşbihten sonra teşbih ile temsil arasındaki farklar ve temsilin insan üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Vechu's-şebeh bakımından teşbihin kısımları verildikten sonra teşbih edatları, teşbih edatlarına göre teşbihin kısımları, teşbihin amacı ve teşbihin amacına göre kısımlara ayrılması konu edilmiştir. Bu bölümde el-Merâgî son olarak *Tezyîl* başlığı altında ifadedeki mübalağa üslubuna göre teşbihi üç kısma ayırmakta ve teşbihin insan üzerindeki etkilerinden bahsetmektedir.¹⁰⁹

2. bâbda el-Merâgî, hakikat ve mecaz konularını açıklamıştır. İlk olarak hakikatin tarifi, sözlük ve terim manaları zikredilmiştir. Ardından hakikati, lugavî ve aklî olmak üzere iki kısma

¹⁰² Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 130-139.

¹⁰³ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 140-149.

¹⁰⁴ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 212.

¹⁰⁵ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 150-161.

¹⁰⁶ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 162-181.

¹⁰⁷ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 182-206.

¹⁰⁸ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 207-212.

¹⁰⁹ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 213-245.

ayıran el-Merâgî, aklî hakikatin kısımlarını ele almıştır. Sonrasında müellif, mecazın sözlük ve terim anlamlarını, mecazın kısımlarını zikretmiştir. el-Merâgî mecaz sanatını mursel ve istiare olmak üzere iki alt bölüme ayırmakta, önce mecaz-ı murseli anlattıktan sonra istiareyi konu etmektedir. İstiare başlığının ardından istiarenin lugavî mecaz mı yoksa aklî mecaz mı olduğu sorusuna, farklı âlimlerin görüşlerine yer vererek açıklık getirmektedir. el-Merâgî, bundan sonra on yedinci alt başlığa kadar istiarenin kısımlarını konu etmektedir. Sonrasında istiarenin kullanım alanlarını ve belâgat ilmindeki değerini ele alarak istiare mevzusunu sonlandırmaktadır. Aynı bölümde mürekkep mecazı da ele alan yazar, son olarak mecaz-ı aklîyi açıklamıştır.¹¹⁰

3. bâbda kinaye konusunu ele alan el-Merâgî, kinayenin sözlük, terim anlamlarını ve kinaye ile mecaz arasındaki farkları incelemektedir. Bu bölümde yazar kinayenin kısımlarına değindikten sonra kinayenin yerinde kullanımlarıyla yanlış kullanımlarını konu etmiştir. Son olarak hâtîme başlığı altında kinayenin beyân ilmindeki yerini ifade ettikten sonra beyân ilmine dair açıklamalarını bitirmiştir.¹¹¹

5.3 'Ulûmu'l-belâga'da Bedî' Konularının İşlenişi

Bedî' alt başlığında yazar, öncelikle bedî'in sözlük ve terim anlamlarını, bedî' ilmini ilk tedvin edenin kişinin Abdullah b. Mu'tez (ö. 296/908) olduğunu¹¹² ve bu ilme dair yazılmış bazı eserleri zikretmiştir.¹¹³

İbnu'l-Mu'tez'in yaşadığı dönem belâgat ilmi açısından erken bir dönemdir. Zira bu dönemde henüz belâgat ilmi kendi içerisinde meânî, beyân ve bedî' şeklinde alt sınıflara ayrılmış değildir.¹¹⁴ İbnu'l-Mu'tez'in *Kitâbu'l-bedî'* isimli eseri, sadece bedî' ilmini değil belâgatın genelini kapsayan bir eserdir.¹¹⁵ Günümüzde halen belâgat ilmini ilk tedvin eden kişi tartışma konusuyken,¹¹⁶ el-Merâgî'nin kaynak belirtmeden bu konudaki veriler netmiş gibi bir bilgi vermesi üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. el-Merâgî'nin *'Ulûmu'l-belâga'*yı okullarda okutulacak bir ders kitabı hüviyetinde yazdığı göz önünde bulundurularak böylesi tartışmalardan uzak durması ve net bilgi verme arayışına girmiş olması, söz konusu açıklamalarının sebebi olarak düşünülebilir. Ancak konuya dair verdiği bilginin herhangi bir kaynağa dayanmaması *'Ulûmu'l-belâga'*'nın kaynaklık değeri açısından bir kusur olarak göze çarpmaktadır.

Abdullah b. Mu'tez *el-Bedî'* adlı eserinde bedî' ilmine dair 17 sanata yer vermiştir. Kudâme b. Cafer (ö. 337/948) *Nakdu's-siir* isimli eserinde bu sanatların sayısını 20'ye çıkarmıştır. Ebu Hilâl el-Askerî *Kitâbu's-sinâateyn*'de ise bedî' sanatlarını 27 başlıkta ele almıştır. Adı geçen âlimlerden sonraki dönemlerde bedî' ilmi hakkında eser yazan belâgatçılar, bedî' sanatlarının sayısını daha da artırmıştır. Zekiyuddîn İbn Ebî İsbâ' (ö. 654/1256) *Tahrîru't-tahbîr* adlı eserinde bedî' sanatlarını 90'a çıkarmıştır.¹¹⁷ Modern dönemde klasik usule bağlı kalan belâgatçılar sanatları işleme konusunda da klasik eserlerin metodunu uygulamışlardır. Bu meyanda klasik usulün temsilcilerinden olan el-Merâgî 39 bedî' sanatına yer verirken,¹¹⁸ el-

¹¹⁰ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 246-300.

¹¹¹ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 301-317.

¹¹² Ahmed Emîn, *Zuhru'l-İslâm*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, 1969),2/125; 'Atîk, *bedî'*, 25.

¹¹³ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 318.

¹¹⁴ Demirayak, *Literatür Bilgisi*, 114; Güceyüz, *Temel belâgat terimlerinin teşekkülü*, 73-74; İbrahim Muhammed Sâlim, *el-Mustalahu'l-Belâgî 'inde Abdilkâhir el-Cürcânî* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Ürdün: Câmî'atu'l-Yermûk Külliyyetu'l-'Âdâb, 1992), 5-6.

¹¹⁵ Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer İbnu'l-Mu'tez, *el-Bedî' fî'l-bedî'* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1990), 179.

¹¹⁶ Güceyüz, *Temel belâgat terimlerinin teşekkülü*, 69-74; 'Atîk, *bedî'*, 11-12.

¹¹⁷ Ahmed Emin, *Zuhru'l-İslâm*, 125.

¹¹⁸ Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*, 318-367.

Hâşimî eserinde 52 sanata yer vermiştir.¹¹⁹ Yenilikçi tarzda yazılmış eserlerden olan *el-Belâgatu'l-vâziha* adlı eserde ise söz konusu belâgat disiplinine dair sadece dokuz sanata yer verilmektedir.¹²⁰ Adı geçen eserler arasında '*Ulûmu'l-belâga*'nın başlık sayısı dikkate alındığında el-Merâgî'nin eserinin bedî' ilminin alt başlıklarında modern ve klasik üslup arasında orta bir yolu tercih ettiği görülmektedir.

el-Merâgî, birkaç husus dışında *Telhîs*'te yer alan bedî' sanatlarının tamamına olduğu gibi eserinde yer vermektedir.¹²¹ el-Merâgî, klasik ve modern dönem belâgatçıların yaptığı gibi bedî' ilmini *muhassinât-ı maneviyye* ve *muhassinât-ı lafziyye* olmak üzere iki kısımda değerlendirmiştir. Daha önceki iki ilimde konuları bâblara ve alt başlıklara ayıran el-Merâgî, bedî' ilminde ise böyle bir ayırım yapmamıştır. Bunun yerine sanatları müstakil alt başlıklarla işleme yöntemini tercih etmiştir.

el-Merâgî, ilk olarak manevi güzelleştiricileri ele almıştır. Yazar, muhassinat-ı maneviyyenin kısımlarının pek çok olduğunu, eserinde hepsini açıklamanın mümkün olmadığını ve bu sebeple nesir ve şiir için önemli olan en meşhurlarını zikredeceğini belirtmiştir.¹²² Belâgata modern veche vermek isteyen belâgatçılar ise bedî' ilmine ilk olarak lafzî sanatlardan başlamışlardır.¹²³

5.4. 'Ulûmu'l-belâga'da Serîkâtü's-Şîriyye ve Hâtîme Başlıkları

Bedî' sanatlarının ardından müellif *serîkâtü's-şîriyye* bahsine geçmektedir. el-Merâgî, serîkât bölümüne ilgili başlığın tanımını yaparak başlamıştır. Ardından müellif ilgili başlığı sekiz ayrı kısma ayırmıştır. Bundan sonra serîkât ile ilişkilendirilen iktibâs, tadmîn, 'akd, hâl ve telmîh istilahlarını örnekler vererek açıklamıştır.¹²⁴ Söz konusu serîkâtü's-şîriyye başlığı *Telhîs* ve *Cevâhiru'l-belâga*'da hâtîme bölümüne dahil edilerek ele alınmıştır.¹²⁵ Serîkât bölümü el-Belâgatu'l-vâziha'da ise ele alınmamıştır.¹²⁶

Söz konusu başlıkla ilgili *Telhîs*'in usulü dikkat çekicidir. Zira Kazvîni, eserinde hâtîme bölümünü serîkât için ayırmış ve başlığı ise "*Hâtîme serîkât ve ona tabi olanlar*" şeklinde isimlendirmiştir. el-Merâgî'nin '*Ulûmu'l-belâga*'da serîkât için müstakil bir başlık açmasının sebebi Kazvîni'nin etkisinde kalmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Kazvîni'nin *Telhîs*'inde kendisinden önceki belâgat alanında kaleme alınan eserlerden farklı olarak ilk defa serîkât için müstakil bir başlık kullanılmıştır. Bu başlık altında müellif farklı farklı alt başlıklarla konuyu ele almıştır. el-Merâgî de söz konusu başlıkta Kazvîni'yi örnek almakta ve '*Ulûmu'l-belâga*'da bu başlığı Kazvîni'nin paralelinde şekillendirmektedir.

Son olarak yazar, hâtîme başlığı altında husn-i ibtidâ, husn-i tehallus ve husn-i intihâ konularını işlemektedir.¹²⁷

6. 19. yy. Belâgat Eserleri Arasında 'Ulûmu'l-Belâga'nın Yeri

Ahmed Mustafa el-Merâgî tarafından kaleme alınan '*Ulûmu'l-belâga el-beyân ve'l-meânî ve'l-bedî'* adlı eser belâgatın üç temel disiplinini kapsayan, herhangi bir metne bağlı kalmayan

¹¹⁹ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 298-336.

¹²⁰ Ali el-Cârîm – Mustafa Emin, *el-Belâgatu'l-vâziha*, 263-298.

¹²¹ Kazvîni, *Telhîs*, 114-140.

¹²² Merâgî, '*Ulûmu'l-belâga*', 319.

¹²³ Ali el-Cârîm – Mustafa Emin, *el-Belâgatu'l-vâziha*, 263.

¹²⁴ Merâgî, '*Ulûmu'l-belâga*', 367-377.

¹²⁵ Kazvîni, *et-Telhîs*, 140, 148-150; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 337-344.

¹²⁶ Ali el-Cârîm – Mustafa Emin, *el-Belâgatu'l-vâziha*.

¹²⁷ Merâgî, '*Ulûmu'l-belâga*', 378-386.

ve hakkında bir şerh yazılmamış, klasik ve modern kaynaklardan faydalanılıp hazırlanan bir eserdir.

Belâgat açısından dördüncü ve son dönem olarak nitelendirilen 19. yüzyıl sonrası incelendiğinde karşımıza iki ekol çıkmaktadır.¹²⁸ Söz konusu ekollerden birincisi belâgata diğer ilimler karşısında yeni bir veçhe kazandırmak isteyen, Batı dünyasındaki estetik çalışmalarının belâgata entegre edilmesini ve belâgatın edebî tenkitle birleşmesini amaçlayan ve en önemli temsilcileri Tâhâ Hüseyin (ö.1973), Emîn el-Hûlî (ö.1966), Ahmed Şuayb (1910) ve Ahmed Hassan ez-Zeyyât'tır (ö.1968) gibi edebiyatçılar olan Yenilikçi-Modern ekoldür.¹²⁹ İkinci ekol ise belâgat ilimlerinin içeriğine yeni bir veçhe kazandırma çabası olmayan, sadece basit eklemelerle, daha önceki dönemlerde yazılan belâgat eserlerini referans alan, belâgat ilimlerinin daha kolay anlaşılmasını, okullarda ve üniversitelerde öğrencilere kolaylık sağlanmasını amaçlayan Gelenekçi-Klasik ekoldür. Ahmed el-Hâşimî ve Ahmed el-Mersafî (ö.1890) gibi alimler bu ekolün temsilcilerindendir.¹³⁰ el-Merâgî'nin telif ettiği *'Ulûmu'l-belâga'* adlı kitap gelenekçi-klasik akımının başta gelen eserlerinden biridir.

Gelenekçi-klasik ekol içerisinde değerlendirilen *'Ulûmu'l-belâga'*, el-Merâgî'nin de mukaddime kısmında bahsettiği gibi, klasik eserlerin açıklama ve şerhleri, modern dönemin de tasnifi esas alınmak suretiyle karma bir üslup takip edilerek yazılmıştır. Yazıldığı dönemde yeni bir metot olarak, konulardan sonra alıştırma başlığı altında konuyla ilgili örnekler verme ve konunun ana hatlarıyla ilgili sorular sorma ortaya çıkmıştır. Bu alıştırma ve soru bölümlerinde ayet, nesir ve şiir gibi çeşitli anlatım biçimlerinden konuyla ilgili çok örnek verilmesi öğrencilerin zihninde konunun pekişmesi için uygulanmış bir metottur. el-Merâgî de, *'Ulûmu'l-belâga'* da bahsi geçen alıştırma bölümlerine yer vermiştir. *'Ulûmu'l-belâga'* dan kısa süre sonra yazılan *el-Belâgatu'l-vâdiha* adlı eser açıklamalı alışırmalar konusunda *'Ulûmu'l-belâga'* dan etkilenmiştir.¹³¹

Eserinde kendi görüşlerine çok az yer veren el-Merâgî, döneminde yazılan diğer Belâgat eserlerinin aksine, mukaddime bölümünde belâgatın kısa tarihçesi hakkında açıklamalar yapmaktadır.¹³² Eser bu yönüyle döneminde yazılan diğer belâgat kitaplarına nazaran farklılık arz etmektedir.

'Ulûmu'l-belâga''nın etkilendiği eserlerin başında *Telhîs ve Cevâhiru'l-belâga* gelmektedir. Eserde yer alan açıklamalar, anlatım sıralaması ve örneklendirmeler bu iki esere büyük oranda benzerlik göstermektedir. el-Merâgî, eserinde ağır bir üslup uygulamamış, yaptığı açıklamalarda anlaşılır bir dil kullanmıştır. İçerdiği konulara dair yeterli bilgiler verilen *'Ulûmu'l-belâga'*, günümüzde şöhret bakımından döneminde yazılan *Cevâhiru'l-belâga* ve *el-Belâgatu'l-vâziha* gibi eserlerin gölgesinde kalmıştır. Son dönemde ise el-Merâgî'nin bu kıymetli eseri birçok yayın evi tarafından basılmaktadır. Bu durum esere hak ettiği değerin verilmeye başlandığının göstergesidir.¹³³

---

¹²⁸ Kılıç, "Belâgat", 5/382-383.

¹²⁹ Samancı, "Belâgat Dersi ve Önemi", 62; Kılıç, "Belâgat", 5/383.

¹³⁰ Kılıç, "Belâgat", 5/382-383.

¹³¹ Bkz. Ali el-Cârîm – Mustafa Emin, *el-Belâgatu'l-vâziha*.

¹³² Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga'*, 5-12.

¹³³ Ahmed Mustafa el-Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga'*, (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2004); Ahmed Mustafa el-Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga'*, (Beyrut: el-Merkezu'l-Akâdemî, 2019); Ahmed Mustafa el-Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga'*, (Mısır: Dâru'l-Gaddî'l-Cedîd, 2019); Ahmed Mustafa el-Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga'*, (Ürdün: Dâru'l-Hâmid li'n-Neşrî ve't-tevzî', 2020).

Sonuç

el-Merâgî belâgat alanında kaleme aldığı *'Ulûmu'l-belâga* adlı eserinde konularla ilgili bilgileri klasik dönem belâgat eserlerinde kullanılan metotla aktarmaktadır. Müellif modern dönemde ortaya çıkan bazı yeni metotları da eserinde kullanmıştır. Tablolarla konuyu pekiştirme, alıştırmalar bölümü ve modern dönem tasnif usulü gibi hususlar söz konusu yeniliklere örnek olarak gösterilebilir. Bu yeniliklerin kullanılma amacı konuların daha kolay anlaşılması ve bilgilerin kalıcı hale getirilmesidir.

Eserde, konuların açıklamalarında gereksiz ayrıntılara yer verilmemiş, bunun yanı sıra açıklamalarda aşırı ihtisara da gidilmemiştir. Bu durum *'Ulûmu'l-belâga*'nın ansiklopedik hacimde bir eser olmadığını, yine eserin ezberlemek için yazılan kısa bir risale düzeyinde de olmadığını göstermektedir. *'Ulûmu'l-belâga*'nın yazım dili, hacmi, alıştırma bölümleri ve konuların açıklamalarından sonra çok sayıda açıklamalı örneklere yer verilmesi gibi hususlar eserin ders kitabı hüviyetinde olduğunun göstergesidir. el-Merâgî söz konusu eseri okullarda ve medreselerde ders kitabı amacıyla yazıldığı için belâgata dair ilmi tartışmalardan ve ihtilaflardan kaçınmıştır. Yazarın tartışmalardan uzak durması, kitabın hacminin artmasının önüne geçmiştir.

Müellif konuları açıklarken kendi görüşlerine yer vermemiştir. Bunun yerine yazar, cumhur ulema tarafından kabul gören bilgileri esas alarak eserine aktarmıştır.

Yazar, eserin mukaddime kısmından önce belâgat ilminin kısa bir tarihçesine yer vermektedir. Bunun yanı sıra bazı belâgî üslupların ortaya çıkışı ve tarihi sürecine de değinmektedir. Bu durum müellifin belâgat tarihine verdiği ehemmiyeti göstermektedir.

el-Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga*'da şâhid olarak verdiği hadislerin sıhhat derecesini gözetmemiştir. Verilen hadislerin sıhhat durumu göz önünde bulundurulmadığı için eserde zayıf ve mevzu hadisler de bulunmaktadır. Ayrıca müellif hadislerin kaynaklarını da belirtmemiştir. el-Merâgî Arap şiiriyle yaptığı istişhâdlarda dil âlimlerinin belirlediği istihad usullerine bağlı kalmamıştır. Bu sebeple Arap edebîyatının hemen hemen her döneminden şairlerin şiirlerini şâhid olarak zikretmiştir. Eserin hadis ve şiirlerle istişhâdındaki bahsi geçen hususlar, eserin yazımında bulunan metot eksiklikleri olarak göze çarpmaktadır. Benzeri şekilde bazı konuların çok fazla alt başlıklara ayrılmış olması eserden istifadeyi zorlaştırmakta ve söz konusu bölümlerin anlaşılmasında zihinde bütünlük sağlanmasını güçleştirmektedir.

'Ulûmu'l-belâga, modern dönemde klasik üslupla yazılmış önemli belâgat eserlerindedir. Modern dönem belâgat ilminin klasik metot anlayışını ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. İlgili döneme dair ülkemizde *'Ulûmu'l-belâga* gibi eserlerin, belâgat ilminin konusu, tarihi gelişim süreci, öncelikle Kur'ân ayetleri olmak üzere dini ve edebî metinlerin tahlilinde ve anlaşılmasındaki işlevselliği gibi hususlara katkısı açısından akademik düzeyde daha çok araştırılması belâgat ilmiyle ilgili ülkemizde yapılan çalışmaların daha sağlıklı bir zeminde ele alınmasını sağlayacaktır.

Author Contribution / Yazar Katkısı: *Research design / Çalışmanın tasarlanması:* YSS (%90), RA (%10); *Literature review / Literatür taraması:* YSS (%20), RA (%80); *Data collection / Veri toplama:* YSS (%50), RA (%50); *Data analysis / Veri analizi:* YSS (%50), RA (%50); *Writing the article / Makalenin yazımı:* YSS (%20), RA (%80); *Revision the article / Makale revizyonu:* YSS (%90), RA (%10)

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. "*Kitâbu's-sinâ'ateyn*". Mısır: Dâru İhyai'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1952.
- 'Atîk, Abdulaziz. "*f'l-Belâgati'l-'arabiyye İlmu'l-bedî'*". Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, 2002.
- 'Atîk, Abdulaziz. "*İlmu'l-me'ânî*". Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, 2009.
- Bagdâdî, Abdulkâdir b. Ömer b. Bâyezîd. "*Hizânetu'l-edeb*". thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1997.
- Benli, Mehmet Sami. "*Miftâhu'l-'ulûm*". TDV İslam Ansiklopedisi. 30/20-21. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. "*el-Câmi'u's-sahîh*". nşr. Muhammed Zuheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Bulut, Ali, "*Belâgat İlminin Tarihsel Süreci*", Kocaeli: İksad, 2020.
- Cârîm, Alî b. Muhammed b. Sâlih b. Abdilfettâh b. Muhammed-Mustafa Emin. "*el-Belâgatu'l-vâziha el-beyân ve'l meânî ve'l bedî'*". London: Dâru'l-Meârif, 2005.
- Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. "*Delâilu'l-i'câz*". thk. Ahmed Mustafa el-Merâgî. Kahire: el-Mektebetu't-Ticâriyye, 1948.
- Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. "*Esrâru'l-belâga*". thk. Ahmed Mustafa el-Merâgî. Kahire: el-Mektebetut-Ticâriyye, 1948.
- Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. "*Esrâru'l-belâga*". thk. Mahmûd b. Muhammed Şâkir. Cidde: Dâru'l-Medenî, ty..
- Demirayak, Kenan. "*Arap-İslam Edebîyatı Literatür Bilgisi*". İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016.
- Durmuş, İsmail. "*İstîşâd*". TDV İslâm Ansiklopedisi, 23/396-397. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Durmuş, İsmail. "*Kazvinî, Hatîb*". TDV İslâm Ansiklopedisi, 23/396-397. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Ebû Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Suleymân b. Eşas es-Sicistânî. "*es-Sunen*". Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye 1430/2009.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher. "*Tehzîbu'l-luga*". 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001.
- Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. "*Kitâbu'l-'Ayn*". 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Yakûb b. Muhammed. "*el-Kâmûsul-muhît ve'l-kabesul-vasît el-câmi' limâ zehebe min lugati'l-'arab şemââtî'*". Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008.
- Güceyüz, İsa. "*Temel belâgat terimlerinin teşekkülü: Fesahat, belâgat, meânî, beyân ve bedî'*" Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Hassân b. Sâbit, Ebu'l-Velîd Hassân b. Sâbit b. el-Munzir el-Hazrecî el-Ensârî. "*Divânu Hassân b. Sâbit*". Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1994.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-Seyyid. "*Cevâhiru'l-belâga f'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*". Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ty..
- Hâzîmî, İbrâhîm b. Abdullah. "*Mevsû'atu a'lâmî'l-karnî'r-râbî 'aşer ve'l-hâmis 'aşer el-hicrî fi'l-'âlemil-'arabiyyi'l-İslâmî'*". Riyad: Dâru's-Şerîf, 1998.
- Hilâl, Muhammed Ganîmî. "*en-Nakdu'l-edebîyyi'l-hadîs*". Kahire: Dâru Nehda Mısır, 1998.
- Hûlî, Emîn b. İbrâhîm b. Abdilbâkî. "*Menâhîcu tecdîd fi'n-nahv ve'l-belâga ve't-tefsir ve'l-edeb*", Kahire: Dâru'l-Mârife, 1961
- Hüseyin, Abdulkadir. "*Eseru'n-nuhât-i fi'l bahsi'l-belâgî'*". Kahire: Dâru'l-Garîb, 1998.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân b. Cinî el-Mevsilî el-Bagdâdî. "*el-Muhteseb fî tebyîni vucûhi şevâzzi'l-kirâât ve'l-îzâh 'anhâ'*". Kâhire: Dâru Sezgîn, 1969.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed. "*Mu'cemu mekâyîsi'l-luga*". 3 Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbnu'l-Mu'tez, Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer. "*el-Bedî' fi'l-bedî'*". Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1990.
- İbrâhîm Mustafa vd., "*el-Mucemu'l-vasît*". İstanbul: Dâru'd-Da'va, by.. 1/277.

- Kazvîni, Ebu'l-Me'âlî Celâluddîn el-Hâtîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed. "*el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-belâga*". Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
- Kazvîni, Ebu'l-Me'âlî Celâluddîn el-Hâtîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed. "*Telhîsu'l-miftâh*". Pakistan: Mektebetu'l-Bușrâ, 2010.
- Kılıç, Hulusi. "Belâgat". TDV İslâm Ansiklopedisi. 5/383. Ankara: TDV Yayınları, 1992. 5/383.
- Kılıç, Hulusi. "*Kazvîni, Hâtîb*". TDV İslâm Ansiklopedisi. 25/157. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Matlûb, Ahmed "*Dirâsât belâgiyye ve nakdiyye*", Dimeşk: Dâru'r-Reşîd, 2010.
- Merâgî, Ahmed Mustafa. "*Ulûmu'l-belâga*". Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2007.
- Merâgî, Ahmed Mustafa. "*Târîhu 'Ulûmi'l-belâga ve't-tâ'rîf bi ricâliha*". Mısır: Şeriketi Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1950.
- Merâgî, Ahmed Mustafa. "*Tefsîru'l-merâgî*". Mısır: Tab'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946.
- Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke. "*el-Belâgatu'l-'arabiyye usûsuhâ ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*". Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1996.
- Mubârek, Mâzin b. Abdulkâdir b. Muhammed. "*el-Mûcezz fî târîhi'l-belâga*", Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2014.
- Muslim, Ebu'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc b. Muslim el-Kuşeyrî, "*el-Câmiu's-sahîh*,". thk. Muhammed Fuâd el-Bâkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ty..
- Mutenebbî, Ebu't-tayyib Ahmed b. el-Huseyn b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu'fî el-Kindî. "*Dîvânu Mutenebbî*". Beyrut: Dâru'l-Beyrut, 1983.
- Nâsîf, Ali en-Necdî. "*en-Nuhât ve'l-istişhâd bi'l-hadîsi's-şerîf*". 3 Cilt. Mekke: Mecelletul-Bahsi'l-'İlmî ve't-Turâsi'l-İslâmî, 1980
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Hâfîzuddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. "*Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*". 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Nevâl Câsim Muhammed. "*Cuhûdu'l-Muhaddisîn fî tecdîdi'l-belâgati'l-'arabiyye*". Basra: Mecelletu Kulliyeti't-Terbiyyeti'l-Esâsiyye, 2013.
- Rûmî, Fehd b. Abdurrahman. "*Menhecu'l-medreseti'l-akliyyeti'l-hadîse fî't-tefsîr*". Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1407.
- Samancı, Yusuf Sami. "*İlahiyat/İslami İlimler Fakülteleri Lisans Programı Müfredatında Belâgat Dersi ve Önemi, Diğer Alanlardaki Derslere Katkısı. Yüksek Öğretimde Arapça Eğitimi 1. Ahmet Ali Çanakçı-Asem Hamdy Ahmed Abdelghany, Konya: Palet Yayınları, 2020.*
- Salim, İbrahim Muhammed *el-Mustalahu'l-Belâgî 'inde Abdilkâhir el-Cürçânî* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ürdün: Câmi'atu'l-Yermûk Kulliyetu'l-'Âdâb, 1992.
- Samancı, Yusuf Sami. "*Abdulkâdir el-Bagdâdî ve Hızânetul-Edebî*". Konya: Yediveren Kitap, 2020.
- Sekkâkî, Ebû Yakûb Sirâcuddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî el-Hârizmî. *Miftâhu'l-'ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1987.
- Tabbâh, Ahmed Emîn b. İbrâhîm. "*Zuhru'l-İslâm*". 2 Cilt. Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1991.
- Taftâzânî, Sa'duddîn Mesûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. "*el-Mutavvel şerhu Telhîsi'l-miftâhi'l-'ulûm*" Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2013.
- Takdemir, Abdusselam. "*Ahmed Mustafa el-Merâgî'nin 'Ulûmu'l-belâga Adlı Eserinin Belâgat Açısından Değerlendirilmesi*". Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Yaşaroğlu, Mehmet Kâmil. "*Merâgî, Ahmed Mustafa*". TDV İslâm Ansiklopedisi. 29/164. Ankara: TDV, 2004.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. "*Hak Dini Kuran Dili*". 6 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Tural, Hüseyin. "*Arap dilinde şiir ve hadisle istişhâd meselesi I: Şiirle istişhâd*". Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 0 / 9 (Haziran 1990).
- Zencîr, Muhammed Rifat. "*Mebâhis fî'l-belâga ve 'Îcâzi'l-Kurâni'l-Kerîm*". Dubai, Silsiletu'd-Dirâsâti'l-Kurâniyye, 2007.
- Zevzenî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed. "*Şerhu'l-mu'allakâti's-Seba*". Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2002.